

*Иван Рибач**

Академија за националну безбедност, Београд, Република Србија

СОЦИЈАЛНЕ, ДЕМОКРАТСКЕ И ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Сажетак

У овом тексту, најпре се указује на социолошко и филозофско значење појма *револуција*, а затим се значење овог појма суочава са феноменима „демократске” и „обојене” револуције. За разлику од социјалне револуције, ни демократска ни обојена револуција не подразумевају корениту промену производње живота, а њихови циљеви су хетерогени – јер се разликују интенције учесника и подржавалаца, који у ток ових *револуција* нису непосредно укључени. На овим основама анализиране су демократске револуције у земљама Вишеградске групе, посебно у Пољској – као и на Балкану, а нарочита пажња посвећена је поређењу демократске револуције у Украјини и Србији. У овом тексту, путем предочених праваца истраживања, постављене су и брањене следеће хипотезе: (1) Обојене револуције манифестују се у форми *демократских револуција* – у којима се доводе у питање институције политичког система; (2) Обојене револуције током последњих деценија имају примарно геополитичке циљеве, за разлику од претходног периода (крај прошлог и почетак овог века) када су имале транзициону сврху; (3) Обојене револуције не могу да се идентификују са *грађанском непослушношћу*, зато што у њиховом средишту не постоји чврст морални принцип, него дифузно оправдање.

Кључне речи: револуција, демократија, обојена револуција, транзиција, грађанска непослушност.

* Имејл адреса: ivandribac@gmail.com; ORCID: /.

УВОД

У савременој политичкој теорији, *обојене револуције* се дефинишу као методе ненасилног обарања легалних облика политичке власти. Њихов узрочник је, самим тим, увек трансцендентан у односу на правни и политички систем државе у којима долази до обојених револуција, што најчешће укључује облике економског притиска (на пример: прекид економске помоћи), у функцији стварања услова за „ненасилне протесте”, митинге, маршове и демонстрације у организацији *унутрашњих* социјалних група, на које се утиче посредно или непосредно – финансирањем њихових активности или индоктринацијом путем медија и друштвених мрежа (Сорокин 2014, 16). У наведеном контексту, *обојене револуције* имају сасвим привидан социјални смисао, то јест, незадовољство народних маса усмерава се, не у циљу успостављања другачијег политичког система, него ка непосредној промени режима, не задирући у срж социјалних проблема, друштвене расподеле или друштвеног уређења (Сундиев и Смирнов 2016, 44).

Циљ овог текста је да укаже на разлику између социјалних револуција, које су подразумевале велике и корените друштвене промене, и такозваних „обојених револуција” које у наше време не имплицирају промену социјалне парадигме, или, ако се таква промена захтева – она подразумева повратак на старе, *предреволуционарне* облике друштвене организације. Такође, у овом раду ће бити брањено уверење да су *обојене револуције* у правилу подстакнуте „одозго”. То не значи само да је у њиховом организовању пресудан „спољни фактор”, утицај неке стране државе, то јест обавештајне службе, него пре свега да *обојене револуције* претпостављају одређена друштвено (већ) прихваћена начела (Максимов 2010, 18) Самим тим, њихов је домен превасходно – *функционалан*, а то значи да *обојене револуције* не подразумевају излазак из неког социјалног контекста, напуштање владајућих начела која одређују друштвени поредак (Parezanović 2024, 382).

Извесна девалвација термина *револуција* у синтагми *обојена револуција* сама по себи није случајна, већ се такође може означити као једна од значајних особености ове друштвене појаве. То значи да је и у социјалним наукама дошло до промене значења појма *револуција*, иако о томе није било много речи у научној литератури (Mesquita 2010, 460). У друштвеним наукама

је постало уобичајено да се појам *револуција* своди на нелегално деловање неких социјалних група, које настоје да мимо друштвених правила остваре одређене циљеве. При оваквом одређењу остаје у другом плану о каквим се циљевима ради, да ли је сврха деловања друштвених група еманципаторска, односно да ли она може да буде универзализована, то јест, да ли ти циљеви захтевају корениту промену друштвених односа, или само замену улога у постојећој социјалној парадигми. Другим речима, за разлику од *револуције* као *продукције*, *обојене револуције су ре-продуктивне*, а то значи да су прекратке за нововековну синтезу практичког и поиетичког, односно, оне су *техничке* у преновековном смислу речи, као пуки инструменти деловања.¹

У овом раду, биће показано да *обојене револуције* настају у хладноратовском миљеу, у функцији остварења политичких циљева, уз минималну војну ескалацију.² У складу са наведеним термилошким оградама, најпре је реч о *техникама* које развијају обавештајне службе капиталистичких земаља, ради демонтирања социјалистичких друштвених уређења и успостављања друштвеног поретка и политичког система који погодује интересима крупног капитала (Šolte 2009, 62), а потом се трансформишу у технике за остваривање геостратешких интереса, у чијој позадини углавном почива крупни капитал.

ПОЈАМ РЕВОЛУЦИЈЕ

Појам *револуција* настао је у склопу природних наука, односно *небеске механике*. У овом смислу, термин *револуција* први је применио Никола Коперник (*Nicolaus Copernicus*) означивши њиме кружно кретање небеских тела (њихово кретање око Сунца). У делу *De revolutionibus orbium coelestium*, Коперник полази од етимологије латинске речи *револуција*, базиране на глаголу *revolvere*, који можемо да преведемо као „враћати се уназад”, „мотати

¹ Синтеза античких појмова *praxis* и *poiesis* наговештена је већ код Макијавелија, код кога је политици својствена *tehne*, а не *soprosyne* или *phronesis*. Другим речима, политика у нововековном контексту није само деловање у оквирима већ постављене мере, него трансцендирање затеченог стања, имплементација неког политичког интереса, који није укроћен, није подређен некаквој мери (Habermas 1980, 54–60).

² Постхладноратовски миље подразумева спектар иновативних техника, од хибридног рата до изазивања мигрантских криза (Matijašević i Todorović 2024, 49).

се” (Divković [1900] 1999, 929). Међутим, овај појам је пренет и на подручје друштвених наука, што је подразумевало његову темељну ревизију (Ђurić 1979, 21). У друштвеним наукама, револуција означава промену, и то не било какву – већ радикално другачију људску *праксу*. У том смислу, јасно се могу разликовати њен деструктивни и конструктивни карактер: револуција разара постојеће друштвене односе, *укида* облике производње живота у неком епохалном контексту, али истовремено *производи* другачије социјалне односе (23). За разлику од еволутивних промена, које су постепене и случајне, револуција је „наглија и бржа”, а осим тога, њен виновник је друштво, еманциповано од природних ланаца узрочности (Filipović 1984, 299).

Пре него што је уопште дошло до револуције у социјалном смислу те речи (а то се догодило 1789. године у Француској), идејно је већ припремљен њен смисао. Из тог разлога Карл Маркс (*Karl Marx*) тврди да је Француска револуција омогућена Кантовом (*Immanuel Kant*) филозофијом (Kangrga 1989, 54). Кантово одређење човека базирано на моралној аутономији, дакле на законодавству које није никакво природно одређење („природни закон”), успоставља јасну разлику између онога што *јесте*, и онога што *треба да* буде. И као што морални закон никада није природно дат, него представља императив деловања који не може да буде у потпуности остварен – тако је оно револуционарно у друштвеном деловању заправо успостављање до тада непостојећих друштвених односа, што се у марксистичкој литератури назива још и *производњом света живота* (78). Негативна страна револуције је критика друштва, која полази од идеје слободе, а њен позитивни момент је произвођење друштвених односа под парадигмом слободе као аутономије (Arendt 1963, 34–40).

Сасвим поједностављено, то значи да се у револуцији суочава неки друштвени поредак, који се сматра непревладивим и космички нужним, са идејом слободе као неодређености, лишености било каквог спољашњег каузалитета; у одређеним друштвеним околностима где неки сталеж или класа не могу да реализују своју слободу, долази до *револуционарне ситуације*, али револуција не подразумева само успостављање политичког поретка који ће омогућити слободу побуњеног сталежа, него потпуно нов друштвени контекст, другачију *производњу* света и релација у њему. Француска револуција и слични догађаји у Америци и Енглеској

нису донели само успостављање нових облика власти, него и развој наука, просветитељство и нови друштвено-економски поредак.

Социјалистичке револуције засноване су такође на идеји слободе као аутономије. У корену ових револуција је однос произвођача (пролетера) и продуката њиховог рада (производње), о коме у капитализму не одлучују сами произвођачи, већ власници средстава за производњу. Социјалистичка револуција, према томе, није само проблем расподеле дохотка, него успостављање друштвеног поретка у коме неће бити присвајања вишка вредности, него ће продуктивност бити усмерена у правцу еманципације целокупног друштва. Односно, како то прегнантно изводи Гајо Петровић: „само социјалистичка револуција, која није замењивање *једног* облика експлоатације неким *другим*, прогресивнијим, него укидање сваке експлоатације, јесте револуција у најбољем и најпотпунијем смислу” (Petrović 1986, 76).

Револуцију, према томе, треба разликовати од *реформе*, промене у функционисању друштва која остаје у оквирима исте друштвене парадигме. На пример, такозвана *држава благостања*, облик капиталистичке државе у Западној Европи током педесетих и шездесетих година прошлог века, и даље је подразумевала капиталистичке оквире, а не социјалистичке друштвене односе, па утолико представља само једну *реформу* унутар капиталистичког друштвеног уређења (Meretz and Sutterlütti 2023, 42).

Будући да се ради о наглој и коренитој промени, револуција подразумева употребу насилних средстава. Другим речима, револуција је сукоб са постојећим друштвеним приликама, то јест са оним снагама које се чврсто опирају успостављању нових друштвених односа. Социјална револуција, у ствари, може да буде мање или више насилна, али она увек подразумева деловање неке *силе*, јер се суочава са отпором представника оних група које су укорењене у постојећој друштвеној репродукцији.³

³ То може да буде испољено и путем наметања одређеног облика друштвене продукције, коме се опирају припадници класе на власти у претходном друштвеном уређењу. У марксистичкој литератури за то се користи израз – „диктатура пролетаријата”, уз нагласак да се овде не ради о експлоатисању било које класе или друштвеног сталежа, него о увођењу производних односа који омогућују универзалну класну еманципацију. И буржоаске револуције укључивале су елемент силе, који је напоследније спровођен у револуционарном Паризу (тзв. „револуционарни терор”).

ПРЕДВЕЧЕРЈЕ ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА

Идеја *ненасилног отпора* актуелној власти рођена је у току великог ослободилачког покрета у Индији, у време док је ова земља била британска колонија. Додуше, поједини облици *грађанске непослушности* забележени су током такозване *квекерске побуне* због религијске дискриминације крајем XVII века у Америци и расне дискриминације у XIX веку (Molnar 2001). Иако је у овим протестима осмишљена идеја отпора ненасилним средствима, игнорисањем прописа или неплаћањем пореза, поменути облици непослушности нису подразумевали протесте који изражавају јасан политички став, а поготову не супротстављање актуелном друштвеном уређењу. Махатма Ганди, који је предводио велике протесте у Индији против расне дискриминације, међутим, био је под утицајем списа Дејвида Тореа (*David Thoreau*), који је настојао да у ауторским текстовима објасни разлог за своје одбијање да плаћа порез у робовласничкој Америци. Тореове методе Ганди (*Mohandas Karamchand Gandhi*) је успешно применио током наглашено ненасилних акција, са циљем независности Индије. Прва Гандијева акција била је усмерена против Закона о соли, и подразумевала је марш дуг око 300 километара, коме су се придруживале хиљаде и хиљаде Индијаца. Све будуће акције имале су такође ненасилни карактер, којим се Ганди опирао не само Британској империји, него и такође насилном индијском национализму (Fleisch 1989, 97).

Гандијев пут политичке борбе свакако има елементе револуционарног деловања, али у смислу установљења националне државе, што му даје карактер индијске капиталистичке револуције, па није случајно после стицања независности у Индији плануо рат између муслимана и Хиндуса (Molnar 2001, 268). Међутим, делотворност ненасилног отпора убрзо ће бити примењивана као саставни део стратегије такозваних грађанских немира који ће избијати у земљама социјалистичког друштвеног уређења.

У току Хладног рата на Западу се усавршавају технике сукоба које не подразумевају непосредно војно ангажовање, или га свODE на минималне интервенције. На изванредан начин, оваква тактика била је последица самог хладноратовског амбијента: подела света на сфере утицаја социјалистичких и капиталистичких држава условљавала је глобалну борбу, нарочито за државе Трећег света; у овим државама су постојали погодни услови за социјалистичке

револуције, а са друге стране, поменуте државе су представљале потенцијални извор природних ресурса и јефтине радне снаге, што их је чинило примамљивим за неоколонијалистичке аспирације богатих капиталистичких држава Запада (Chamberlin 2014). Уместо непосредног војног ангажовања, показало се да је успешнија доктрина спољњег утицаја путем међународних финансијских институција – пре свега Светске банке и Међународног монетарног фонда, односно подстицање локалних десничарских организација. Изазивање економске кризе, уз истовремено јачање прозападних политичких партија, доводило је до побуна, у којима су смењиване просоцијалистичке владе. Упечатљиви су догађаји из Јужне Америке, коју су Сједињене Америчке Државе сматрале својом сфером утицаја, од посебног значаја за безбедност САД.

Парадигматичан је пример војног удара у Чилеу. Наиме, после победе пролевичарског кандидата Салвадора Аљендеа (*Salvador Guillermo Allende Gossens*) на председничким изборима 1970. године, започеле су привредне реформе које су угрозиле интересе не само чилеанске буржоазије, него и америчких компанија. Уместо директног војног мешања, САД су одабрале знатно лукавију тактику. Са једне стране, вршен је економски притисак на Чиле, што је ојачало незадовољство народа и охрабрило опозицију, а са друге, под плаштом помоћи, у САД су школовани млади економисти, у духу новог либералног капитализма – како би након обарања Аљендеа припремили економско преузимање главних привредних ресурса, то јест њихову продају или уступање страним компанијама (Hellinger 2021, 214). Већ неколико месеци по доласку Аљендеа на власт, Чилеу је укинута америчка економска помоћ, што се одразило на поступни губитак подршке Аљендеовим радикалним реформама. Две године касније, 1973. у Сантјагу, али и широм земље, организоване су антивладине демонстрације. У провинцији Сантјаго проглашено је ванредно стање. Истовремено, под непосредним утицајем агената Централне обавештајне агенције (ЦИА), организовани су штрајкови, од којих је за Аљендеову владу свакако био најозбиљнији онај у рудницима Канцеларија и Ал Токуи. Постоји податак да су америчке обавештајне службе у оно време потрошиле десет милиона долара на јачање чилеанске опозиције и пропаганду либералних привредних реформи (Kos-Stanišić i Šunjić 2020, 135).

У августу 1973. уследиле су саботаже на електроенергетским постројењима, а демонстрације десничара у Сантијагу прерастају у уличне немире (десничари се сукобљавају са левичарима, који указују на стварни извор кризе у земљи и бране председника Аљендеа). Истог месеца, око 150 старешина и војника чилеанске армије покушало је да заузме председничку палату, али су у томе осујећени отпором снага лојалних легално изабраном председнику. Упркос томе што је Аљенде успео да се након неуспелог војног удара обрачуна са неким од својих десничарских противника, опозиција у скупштини отворено позива војску да преузме власт, и тако већ у септембру генерал Пиноче (*Augusto José Ramón Pinochet Ugarte*) спроводи успешан војни удар током кога је, наводно, Аљенде извршио самоубиство у опкољеној председничкој палати. Економисти школовани на Западу започињу реформе које неколико година касније Чиле доводе на руб банкротства, а отпор левичара, и нове изливе народног незадовољства због растућег сиромаштва превентира несвакидашњи терор који спроводи војна хунта (Smith 2012, 85).

Ако се има у виду да су Аљендеове реформе обављане у демократском друштвеном поретку, који је и даље имао обележја парламентарне демократије – свргавање легално изабраног председника мотивисано је превасходно економским интересима. Уколико су у економском контексту Аљендеове реформе биле у духу колективизма, и утолико имале револуционарни смисао, његово свргавање било је наглашено антиреволуционарни чин, и подразумевало је не само повратак на старо (економски систем који је највише погодовао страним инвеститорима и акционарима), него и још наглашенију експлоатацију Чилеа, уз помоћ политичке и војне елите која је након пуча дошла на власт. Наиме, иако је пучем прекинута вишедеценијска демократска традиција у Чилеу, САД су прихватиле и обилато помагале недемократску војну хунту. Бруталност Пиночеовог режима правдана је потребом доследне борбе против комунизма.

Догађаји који су довели до насилне промене власти у Чилеу представљали су пробу успостављања *неолиберализма*, односно напуштање тековина такозваног „хуманог капитализма”, или друштва благостања, које је доминирало нарочито у Европи након Другог светског рата. Реганизам и тачеризам представљају искорак из економског модела „хуманог капитализма”, који је

сматран узроком рецесије, јер је прогресивна стопа пореза наводно ограничавала развој инвестиција.

Искуство у Чилеу показало је како се комбинацијом економских притисака, подстицања парламентарне или непарламентарне опозиције и изазивања немира и грађанских протеста, успешно може утицати на промену власти у некој земљи, а да то не подразумева директно војно ангажовање. На тај је начин, у ствари, наговештен концепт обојене револуције, који је убудуће развијан самостално, или у склопу стратегије *хибридног рата*. Будући да хибридно ратовање подразумева примену широког спектра активности чији је циљ остваривање стратегијске предности стране која их примењује (Mitrović 2017, 325), значајне су не само активности сајбер рата, него и пропагандно психилошка дејства, у циљу утицаја на јавно мњење, ради нелегалне промене власти.

Ове методе долазе до изражаја најпре у земљама Источног блока, а потом и у самом Совјетском Савезу, утичући на распад земље и битно смањење утицаја СССР на међународне односе. Систематска подршка покрету *Солидарност* у Пољској, који је опстао упркос увођењу ратног стања и успостављања војне власти генерала Војдека Јерузелског (*Wojciech Witold Jaruzelski*), први је успео покушај мирне промене друштвеног уређења у једној земљи иза гвоздене завесе. Специфичност догађаја у Пољској је у томе што су носиоци промене политичког система били управо радници, који су, макар декларативно, били на власти у социјалистичком друштвеном уређењу.

Такозвана „Пољска транзиција” имала у ствари две фазе, од којих се само друга може сматрати претечом савремених обојених револуција. Наиме, прва фаза била је заснована на отпору бирократском социјализму, и имала је превасходно левичарски смисао. Почетком седамдесетих година у Пољској је дошло до радничких протеста и захтева за увођењем самоуправног социјализма, „као у Југославији”. Овај ехо шездесетосмашких захтева по свом духу није био антисоцијалистички. Попут студентских протеста у Југославији, и у Пољској су били у првом плану захтеви за доследним путем у социјализам који онда треба да доведе и до побољшања социјалног положаја радника. Уследиле су побуне радника, пре свега у пољским бродоградилштима, због лошег материјалног положаја, али и ускраћивања права на слободно синдикално организовање.

Оснивање „Солидарности” није подразумевало заговарање било какве рестаурације капитализма, него је синдикална борба усмерена према партијској бирократији. Основни захтев тицао се права да се радници синдикално удружују, и да на радничким саветима (већима) доносе одлуке о свом раду и расподели дохотка – због чега се овај период назива „радничком револуцијом” (Kowalewski 2001, 199).

Друга фаза транзиције у Пољској одиграла се након ратног стања, а у предвечерје избора, крајем осамдесетих година. Неспособност државног руководства да обезбеди неопходну робу, а пре свега храну, и опирање свакој реформи политичког система – догађа се истовремено са проблемима до којих долази у Источном блоку. Тешкоће унутар самог СССР омогућиле су да иностране организације, делимично и посредством Католичке цркве, одиграју значајну улогу да незадовољство због лошег социјалног положаја већине становника Пољске прерасте у „демократску револуцију”. И у Пољској, баш као и раније у Чилеу, на делу је утицај Чикашке економске школе, а на програм економске транзиције, спроведен након победе „Солидарности” пресудно је утицао Џефри Сакс (*Jeffrey David Sachs*), близак сарадник самог Милтона Фридмана (*Milton Friedman*) (Kowalik 2012, 40).

За разлику од Чилеа, у Пољској економски притисци Запада нису били потребни, јер је сам политички систем, својом неефикасношћу, акумулирао социјално незадовољство. Пропагандни утицај, преувеличавање предности либерализма, уз наговештаје обилате стране економске помоћи у случају рушења социјалистичког система, били су главно пропагандно оружје. Несумњиво да је преко организација Џорџа Сороса (*George Soros*) у Пољску стизао новац који је улаган у пропагирање капиталистичког друштвеног поретка. Све наведено изазвало је мобилизацију маса. Тако је „демократска револуција” у Пољској у суштини била *контрареволуција*. Увођење радикалних либералних реформи, такозвана „шок терапија”, условиће озбиљне социјалне проблеме, чији ће терет највише поднети управо они који су најзаслужнији за рестаурацију капитализма – производни радници (Konat 2009, 40–41).

Транзиција у Пољској, Чехословачкој и Мађарској била је подстакнута на готово истоветан начин. Економска криза, изазвана неефикасним системом државног социјализма, немогућност

сервисирања иностраних кредита, дакле економски проблеми са којима се становништво свакодневно суочавало, артикулисани су у правцу рестаурације капиталистичког друштвеног система, захваљујући пропаганди и вештим начинима мобилизације маса. Протести грађана на улицама, прелазак полиције на страну демонстраната и урушавање државних институција одвијало се углавном без насиља. На крају, некадашње социјалистичке државе постале су примамљива места за страна улагања, а то је са друге стране подразумевало неминовну дерегулацију, односно смањење социјалних субвенција за огроман број људи који су у првим годинама економске транзиције остали без посла, а често и било каквих месечних припадности.

КОНЦЕПТ ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Примери о којима је било речи, у Чилеу и у Пољској, показују да је пут од социјалних револуција ка ономе што је данас познато под називом *обојена револуција*, подразумевао најпре да се појам револуције девалвира, односно да се сведе на промену политичког режима. Из тог разлога је у другом плану остао друштвени концепт (друштвено-политичко уређење) – а истицана потреба за демократизацијом друштва. Промена режима у социјалистичким земљама имала је, суштински, двоструку функцију: на овај начин је финализована победа у Хладном рату, јер се источни војни савез (Варшавски уговор) практично распао, изласком земаља чланица из социјалистичког блока. Са друге стране, отворена су нова тржишта и омогућен непосредни утицај на политику суверених држава уз помоћ међународних финансијских институција. До поменутих промена дошло је мирно, путем грађанског бунта, у форми такозване *демократске револуције*.

У корену такозваних демократских промена у Источној Европи нису само иманентни проблеми, произашли из етатистичког привредног модела, него и утицај страних обавештајних служби капиталистичких земаља. Неefикасност планске привреде, у којој готово да није постојала конкуренција, а тржиште је било регулисано политичким мерама владе, довела је до пада квалитета роба и услуга, неконкурентности када је реч о извозу, до повећања цене производње и до смањења зарада. Социјалистичке земље иза гвоздене завесе зато су морале да се задужују, а најрадикалнији пример је Румунија, чији

је дуг увећала неуспела реформа тадашњег социјалистичког лидера, Чаушескуа (*Nicolae Ceaușescu*) који је покушао да привреду оживи уз помоћ међународних кредита, држећи се и даље етатистичких претпоставки њеног функционисања (планска привреда).

Лоше стање економије и низак животни стандард грађана у земљама Источног блока стварали су незадовољство, како доминацијом Совјетског Савеза, који је добрим делом извозио социјалне тензије, тако и крутим односом државе према проблемима својих грађана. Економско незадовољство је зато попримало облике побуне против самог политичког поретка, који не само да онемогућује слободу приватне иницијативе, него и изражавање незадовољства постојећим економским приликама.

Семјуел Хантингтон (*Samuel P. Huntington*), који се налазио на челу такозване Трилатералне комисије, заступао је становиште да постојање држава планске привреде представља кочницу за економски раст капитала западних земаља, у потрази за новим тржиштима и јефтинијим начинима производње (Fridman 2012, 54). Модел државне дерегулације подразумевао је повлачење државног апарата из социјалне сфере – доминанту улогу тржишних односа, и усмеравање државног апарата на очување либералног економског поретка. Другим речима, економске слободе су биле на првом месту, а стварна демократизација друштва – секундарна.

Либерализација економије, што су добро знали западни економисти, не доноси преко ноћи повећање зарада. Почетни ефекат је смањење броја радних места, јер најпре треба затворити нерентабилна предузећа и отпустити раднике, а истовремено рестрикција социјалних субвенција за незапослене. Тек тржишно ефикасна привреда гарантује отварање нових радних места, а тај процес је предуг за „губитнике транзиције”. Па ипак, западни економисти предлагали су „шок терапију” а то значи муњевити прелазак на тржишну економију, брзу приватизацију и једнако брз процес повлачења државе из социјалне сфере (Клајн 2008, 46).

Разуме се да су промене у социјалистичким земљама могле да буду успешне само ако потичу од незадовољства народних маса. Тако је побуна због малих плата и недостатака појединих артикала на тржишту прерасла у незадовољство политичким системом, у коме је грађен социјалистички привредни модел. Радницима који су демонстрирали у *демократским револуцијама* у источној Европи, свакако нико није предочио да ће већина њих постати губитници

транзиције, да ће се њихов социјални положај најпре драстично погоршати – и да нема гаранција да ће то стање, барем за неке од њих, бити „само привремено”, јер тржишни систем намеће и личну конкуренцију на тржишту рада. Упркос томе што су промене у некадашњим социјалистичким земљама називане „демократским револуцијама”, у првом плану је заправо била либерализација економије.

Демократизација је за западне теоретичаре, са друге стране, јасно разликована од популизма. Наиме, у демократском друштву већина не треба да одлучује о свему, него само о оним стварима које смеју да буду предмет одлучивања. На пример, народ не треба да популистички арбитрира о економском систему, јер не располаже знањем о аутономним тржишним законима. Између слободе предузетништва и демократије, предност има слобода заснована на тржишној економији (Madžar 2000, 29).

Веза демократских процеса и бољих услова живота у контексту тржишне економије, браћена је најпре на теоретском плану. Према Ралфу Дарендорфу (*Ralf Gustav Dahrendorf*), увођење тржишне економије није могуће без демократизације, јер најпре морају да буду демонтирани ауторитарни начини управљања економијом. Са друге стране, неразвијеност економије указује на слабо стање демократије, на моћ малог броја људи, који владају у име комунистичке партије (Dahrendorf 1990, 93). Међутим, слободно одлучивање грађана треба да буде лимитирано, односно, од почетка мора да буде одређен његов опсег, како се не би задирало у економску транзицију (Hertz 1955, 130).

Захтеви за демократизацијом, према томе, имају своју скривену сврху, а политичке слободе се испостављају првенствено као либерализација предузетништва која захтева „растерећење”, смањење пореске стопе и „релаксирање” радног законодавства. У првим годинама транзиције, као што је већ наведено, неизбежно долази до пада животног стандарда за огроман број становника. Овај процес прати не само дерегулација, то јест смањење социјалних субвенција, него и промена друштвених вредности: солидарност и симпатија више нису на цени, а увећава се степен конкуренције у друштвеном деловању (Senet 2007, 45).

Демократска транзиција, према томе, представља прелаз од социјализма ка капитализму (Švob-Đokić 2002, 180). Обзиром да се демократске промене „не могу реализовати демократским путем”

(Puhovski 1990, 37), неопходан је метод *ненасилног* нелегалног преузимања власти, у име успостављања демократије. Појам „револуција” добија тако ново значење; његов садржај више није коренита измена постојећег, него рестаурација једног друштвеног поретка који је укинут социјалистичким револуцијама (Сундиев и Смирнов 2016, 49).

Социјалне револуције подразумевале су кризу владајуће класе, то јест, њену немогућност да задржи своју доминацију. Кризе капиталистичког друштвеног уређења, на пример, изазивале су пораст сиромаштва, односно погоршање економских услова, за већину људи, а продубљивање друштвених антагонизама представља последицу овог расцепа (Сундиев и Смирнов 2016, 69). У социјалним револуцијама убрзано расте политичка активност маса, мобилисаних око јасне идеје, чије непосредне последице обухватају не само тренутно побољшање економског положаја, него успостављање система који треба да трајно омогући правичну друштвену расподелу.

Након слома социјализма и тријумфа либералне идеологије у светским размерама, постепено ишчежава критика капитализма. Сукоби, од идејних до политичких, према томе, више немају принципијелни смисао, већ се свде на настојања актера да у геополитичком контексту заузму што повољнији положај. Побуне и облике грађанске непослушности у такозваном постмодерном добу зато карактерише одсуство идеолошког садржаја (McFaul 2005, 7). Доктрине на којима се инсистира у протестима углавном су *симулације* некадашњих принципијелних захтева, иза којих се крију непосредни геополитички мотиви (Minkina and Kaszuba 2021, 82). То битно одређује карактеристике обојених револуција:

1) За разлику од социјалних револуција, које изискују не само политичке и друштвено-економске промене, него и успостављање нових аксиолошких и етичких принципа, обојене револуције нису засноване на *великим идејама*. Другим речима, вредности ка којима стреме обојене револуције одавно су усвојене у корпусу либерално-демократских вредности (Пономарева 2012, 88). Према томе, инсистирање на одређеним либералним вредностима, које се ни у систему против кога се протестује у ствари не доводе у питање, представља својеврсну димну завесу, а у суштини је реч о настојањима да дође до *промене режима*;

2) Једна од кључних разлика у односу на социјалне револуције је у томе што у обојеним револуцијама изостаје такозвана – *револуционарна ситуација*, рецимо радикално погоршање економских услова, које посебно погађа одређену класу или друштвени сталеж. Самим тим, изостаје и установљење *револуционарне класе*, односно одређене социјалне групације, која је способна да укине постојећи облик друштвене производње и установи нови облик продукције;

3) Обојене револуције нису усмерене ка промени *политичког система*, облика расподеле или продукције живота у целини, већ је њихов циљ само промена политичког режима – што се у пракси своди на смену представника власти. Симулирајући корениту друштвену промену, обојене револуције скривају стварне разлоге за изазивање немира (Bessinger 2007);

4) За разлику од релативно дуготрајног сазревања *револуционарних услова*, што карактерише социјалне револуције, у обојеним револуцијама све се догађа без претходне теоријске или организационе припреме. Уместо тога, обојене револуције почивају на финансијској снази (буџету) и медијској пропаганди (Сундиев и Смирнов 2016, 89);

5) Обојене револуције не подразумевају истицање вођа покрета (лидера); организација и оглашавање никада нису индивидуализовани. На тај начин, постиже се утицај на најшире бирачко тело, јер у формулисаним циљевима покрета изостају специфични социјални захтеви (класа или друштвених групе). Ово показује не само да су обојене револуције идејно празне, већ да не почивају на интересима који се декларативно истичу. Речју, обојене револуције представљају Роршархову мрљу, у коју свака друштвена група пројектује сопствено незадовољство. Из тог разлога, у обојеним револуцијама раме уз раме учествују декларисани левичари, либерали и десничари, идеолошки не само удаљени него и принципијелно супротстављени (Parezanović 2024, 384);

6) Обојена револуција често се активира након спровођења избора, када опозиција изражава незадовољство њиховим резултатима, а маса излази на улице, да би се у ситуацији метежа и нестабилности битно утицало на став јавног мњења према актуелном политичком режиму (Сундиев и Смирнов 2016, 92);

7) Битна карактеристика обојених револуција је страни фактор. Нека спољна сила финансира организаторе, обуку, и битно

доприноси у осмишљавању мотива који може да покрене масе, као и стратегије – акцијама демонстраната на улицама (Сундиев и Смирнов 2016, 93). Страни фактор делује посредно, преко невладиних организација или антирежимских покрета. У поодмаклој фази обојене револуције, инострани фактори преузимају улогу арбитра, односно оцењују захтеве демонстраната оправданим, евентуалне резултате избора упитним, а одговор режима на бунт грађана непримерним или претераним. Из тог су разлога обојене револуције праћене спољнополитичким ултиматумима (Сорокин 2014, 11).

Упркос томе што многи теоретичари, не само у Русији, него и на Западу, указују на овде укратко наведени концепт обојених револуција, и даље се у научним круговима одржава уверење како су узроци обојених револуција – унутрашњи. Према Максимову, руском социологу политике, тезе о иманентним узроцима обојених револуција представљају сведочанство да су и друштвене науке постале медијум за маскирање улога моћних држава на промене режима у мање развијеним државама (Максимов 2010, 10).

Уколико су обојене револуције генерисане на унутрашњем незадовољству, из тога би произлазило да је свака од њих аутентична, и да се по својој етиологији разликује од других. Већ летимичан поглед, међутим, показује не само сличну методику извођења обојених револуција широм света, него и варирање сличних симбола – попут стиснуте песнице, која је била заштитни знак обојених револуција током последње деценије прошлог века.

Такође, сличне су и фазе које претходе или прате демонстрације и друге облике изражавања незадовољства грађана током обојених револуција. Анализа показује да у су у готово свим случајевима током последње деценије XX века избијању немира претходиле санкције или претње санкцијама – ММФ, Светке банке или инвестиционих фондова. За пораст цена, инфлацију и успоравање друштвених реформи (у транзиционим друштвима), у медијима (који се најчешће финансирају иностраним капиталом), актуелно руководство се оптужује за економске проблеме. Разуме се, поводи могу да буду и другачији, али је у оптужбама актуелних представника власти увек на делу инострано контролисани медијски сектор (Parezanović 2013, 88).

Једна од првих обојених револуција одиграла се у Грузији, 2003. године. Демонстрације и други облици незадовољства нису

имали јасну идеолошку основу. Од почетка је било јасно да је главна мета грузијски председник Едуард Шеварнадзе (*Эду́ард Амвр́осиевич Шеварднáдзе*), некадашњи министар спољних послова СССР. Шаварнадзе је, у ствари, водио умерену политику, прихватајући либерализацију и у политичкој и у економској сфери, док је, са друге стране, настојао да одржи добре односе са Русијом, као непосредним моћним суседом и значајним спољнотрговинским партнером. Изгледа да је управо то представљало основни разлог за западну подршку опозицији у Грузији. Утицај Запада био је осигуран оснивањем Либералног института у Тбилисију, одмах након осамостаљивања Грузије. Посредством овог института, створен је опозициони покрет „КМАРА”, који је Шаварнадзеа оптуживао за сарадњу са Русијом, супротну грузијским националним интересима. Одмах након избора 2003. године, на којима је Шаварнадзе однео убедљиву победу, „КМАРА”, на чијем је челу тада био Михаил Сакашвили (*Михе́л Николозович Саакашвили*), не признаје резултате избора, и покреће талас демонстрација. Демонстранти се сукобљавају са полицијом, и у једном тренутку заузимају зграду скупштине. Војска и полиција су одбиле да интервенишу, што је охрабрило демонстранте да заузму и друге институције у Тбилисију, после чега је Шаварнадзе био принуђен да поднесе оставку. Ови догађаји, познати под називом *Револуција ружа* (Parezanović 2013a), отворили су врата дугорочном страном утицају у Грузији. Дуга и успешна каријера Михаила Сакашвилија, који је након премијерског места био и председник Грузије у два мандата, окончана је, по свему судећи, уплитањем Русије, која је у Грузији покренула медијски рат против председника (Šuvaković 2023, 22). Након другог мандата, Сакашвили, који по уставу није могао да се кандидује да и трећи пут обавља ову дужност, оптужен је за корупцију и насиље против демонстраната (за време док је био председник), па је побегао у САД, да би касније политичку каријеру наставио у Украјини, као „амерички човек”. По повратку у Грузију 2021. године је ухапшен и тренутно је у затвору.

Геостратешка настојања Запада да Русију изолују од других бивших република Совјетског Савеза настављена су, годину дана после Грузије, у Украјини, 2004. године. У другом кругу председничких избора, Виктор Јанукович (*Ві́ктор Фёдорович Януко́вич*) је победио Виктора Јушченка (*Ві́ктор Андрі́йович Ющенко*), али је одмах потом Јушченков изборни штаб изнео

оптужбе да су избори покрадени. Један од аргумената који је истицао Јушченков изборни штаб је до сада нерасветљени „покушај тровања” овог председничког кандидата септембра 2004. године (Karpeier 2023, 277). Јушченко је, такође, у овом кругу имао малу предност, али је у другом кругу Јанукович ипак убедљиво победио са 49,5% наспрам 46,6% (277). Убрзо су стигле оптужбе да су изборни резултати нерегуларни. Томе у прилог говорили су и страни посматрачи. Већ у ноћи после проглашења Јануковичеве победе избиле су демонстрације. Због наранџасте боје на амблемима и заставама Јушченкових присталица, овај је догађај добио назив – „Наранџаста револуција” (*Помаранчева револуција*). Јушченко, захваљујући подршци Запада, излази као победник обојене револуције, и Украјина је неколико година под доминантним утицајем Запада, све до нове кризе, својеврсне *Обојене контрареволуције*, када после расцепа између премијерке Јулије Тимошенко (*Юлија Володимиривна Тимошенко*) и председника Виктора Јушченка – власт поново долази у руке Јануковича (Petrović 2008, 182). Овим се, међутим, историја обојених револуција у Украјини не завршава. Од 2010. до 2013. председник Украјине поново је био Виктор Јанукович, док је премијер био Азаров (*Мико́ла Янович Аза́ров*). Политика власти била је проруска, иако су и председник и премијер настојали да се истовремено приближе Европској унији. То приближавање, међутим, било је већ извесно време оптерећено условима ЕУ, које руководство Украјине није могло да испуни (захтевало се пуштање из затвора некадашње премијерке Јулије Тимошенко, која је правоснажно осуђена).

У јесен 2013. године започиње нова обојена револуција у Украјини. До кризе долази након што су Јанукович и Азаров одбили да потпишу Споразум о стабилизацији и придруживању ЕУ. Протесте предводи удружена опозиција хетерогеног састава, од екстремне деснице из Галиције до некадашње партије Јулије Тимошенко (леви центар) и присталица Виктора Јушченка (десни центар). Круна ове обојене револуције је такозвани Евромајдан, назван по главном украјинском тргу (мајдану). Режим је најпре толеришао демонстрације, које упорно нису јењавале. Јануара 2014. украјинска скупштина (*Verkhovna Rada*) изгласала је оштрије законе о кажњавању демонстраната, што је подигло тензије и проширило демонстрације практично на целу земљу. Према швајцарском историчару, Андреасу Кепелеру (*Andreas Kappeler*), нико од

опозиционих лидера није могао да контролише демонстранте, јер су „револуционари Евромајдана сами одређивали ток догађаја” (Karperler 2023, 285). Под притиском демонстраната, закони о демонстрацијама су сторнирани, и проглашена општа амнестија за демонстранте. То, међутим, није зауставило протесте, па се нереди, укључујући и повремене оружане окршаје, настављају широм земље. Захтеви опозиције су у ствари радикализовани, па је од Јануковича захтевано да поднесе оставку, а да Врховна рада врати на снагу устав који је важио пре 2004. године, који је председнику давао знатно мања овлашћења. Пошто је Јанукович одбијао да се повуче, дошло је до крвавих обрачуна између демонстраната и полиције, после чега је Јанукович свргнут са власти, пучем, 21. фебруара 2014. године. Парламент Украјине је, излазећи из својих уставних надлежности, опозвао председника државе (који је непосредно биран), расписао нове изборе за мај 2014, и поставио в.д. председника, Олександра Турчинова (287). Неуставно преузимање власти западни медији су одобравали, сматрајући то изнуђеним потезом, због упорног Јануковичевог игнорисања *воље народа*. Демонстрације, међутим, прерастају оквире ненасилних протеста, комбинованих међународним притисцима. Због незадовољства проруског становништва, почињу сукоби на Криму, а целокупна криза окончава се споразумом Минск 2 (Petrović i Bukvić 2019, 110–134).

Турбулентан период у Украјини показује заправо геостратешку борбу између Запада и Русије. Притом, Запад подржава антируске, наглашено проевропске политичке партије и покрете; демонстрације и нелегално преузимање власти одигравају се под паролом економског просперитета, односно борбе против корупције. Демонстранти су мобилисани управо економско-социјалним проблемима, који се истичу у први план. Приближавање Европској унији некритички се изједначава са економским благостањем, као што се добри односи са Русијом, такође непромишљено, поистовећују са социјалном бедом и незнањем. Извесне елементе обојене револуције користила је Русија, служећи се другом значајном темом у мобилизацији маса: оптужбама за корупцију, на основу којих су збачени Сакашвили у Грузији и Јулија Тимошенко у Украјини. Независно од тога колико је у овим оптужбама било истине, несумњиво је да су и демонстрације против прозападних политичара у две бивше совјетске републике подстакнути руским геостратешким интересима.

Такође упада у очи и назив „револуција”, којим се означава мобилизација демонстраната. Овај термин треба да укаже да је суштина протеста радикална, да се ради о коренитој промени коју треба извојевати зато што почива на легитимним циљевима, иако се користе нелегална средства. На овај начин остаје сакривен недовољно јасно одређен циљ демонстрација; учесници обојених револуција нису упознати са политичким програмом који треба да доведе до испуњења њихових очекивања (побољшања економско-социјалних услова), јер таква артикулација због савеза левичарских, десничарских и либералних партија и покрета које здружено учествују у побуни, у ствари и није могућа.

ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ

Поређење протеста студената 1968. са студентским демонстрацијама 1991. године (ови протести добили су назив – „Плишана револуција”), али и са другим, каснијим „догађањима народа” захтева да се јасно укаже на битне разлике између шездесетосмашких и потоњих протеста, и затим одмери њихов евентуални „револуционарни значај”. Иницијум студентских протеста 1968. године био је социјални положај студената, али је незадовољство убрзо артикулисано у политичке захтеве који су по својој вокацији били – доследно социјалистички. Захтеви за побољшањем материјалног положаја универзитета били су само једна од теза последњег, четвртог захтева у Резолуцији студентских демонстрација донетој 3. јуна 1968. године (Jakšić 2020, 9). Најзначајнији захтеви подразумевали су успостављање социјалне једнакости – да социјална структура студената одражава социјалну структуру друштва, укидање привилегија које проистичу из политичких положаја, демократизација свих друштвено-политичких организација, а посебно Савеза комуниста, демократизација средстава информисања и слобода збора и демонстрација. Иако су неке од ових формулација имале на први поглед либерални призив, јер у њима доминирају захтеви за *слободом и једнакошћу*, за Акциони комитет, који је формулисао захтеве, неупитан је социјалистички оквир за њихово испуњење. Једнакост коју студенти захтевају није правна једнакост пред законом, него економска једнакост, која може да буде остварена само у социјалистичком контексту,

у преусмеравању „вишка вредности” ка социјалном благостању првенствено радничке класе, али и свих грађана Југославије.

Не треба губити из вида да су студентски протести у Београду на изванредан начин били део велике студентске побуне, која је иницирана у Паризу. У то време, у Европи је био изражен такозвани прокомунистички дискурс, а демонстрације у Паризу носиле су тај левичарски печат, као и други протести студената, у СР Немачкој и САД. Идеје перманентне револуције, односно друштвене критике разумевани су, у марксистичком кључу, као израз самопродукције човека и сталног превладавања друштвених каузалитета. Партијска бирократија у социјалистичким државама у том је смислу доживљавана као антиреволуционарна појава, док су студентски протести у Београду разумевани као револуционарни чин, супротстављен бирократизацији (Petrović 1986, 188) која иницира све уочљивије социјалне разлике.

Сасвим је другачији смисао студентских протеста 1991. године. Ови протести догодили су се непосредно после великих демонстрација, 9. марта, које су релативно лако угашене, иако полиција није спремно дочекала овај скуп и потценила бројност учесника (Marković 2009, 280). Излазак тенкова на београдске улице догодио се у вечерњим сатима, када је полиција већ растерала демонстранте.

Наредног дана почело је мирно окупљање студената, најпре на факултетима а онда и на улици, код Теразијске чесме. Ови протести названи су „Плишаном револуцијом”, а тај је назив требало да потцрта њен ненасилни карактер. Ови протести, којима је координирао глумца Бранислав Лечић, имали су форму *демократских револуција* у источној Европи 1989. године. Успостављен је такозвани „улични парламент”. А захтеви који су истицани тицали су се пре свега – политичких слобода, са једва приметним акцентовањем потребе успостављања либералног система, односно убрзане економске транзиције (напуштања социјалистичког модела привреде и успостављања слободних тржишних односа). Годину дана касније, марта 1992. године, у једноипомесечном протесту, студенти су формулисали захтеве од којих се само неки тичу слобода и права на универзитету. Под бројем један, захтевана је оставка тадашњег председника Србије, Слободана Милошевића, а затим обустављање режимске контроле медија, доношење закона који ће гарантовати аутономију универзитета, објаве имена студената који су погинули

у рату у Хрватској, и оставке руководства Савеза студената Београда (Томић 2015, 192). На први поглед, ниједан од захтева није се дотицао политичког система, односно будућег уређења земље, али је захтев за оставком Слободана Милошевића скривено био усмерен против остатака социјалистичког система, о чему сведочи и парола „Банда црвена”, која ће остати у употреби и неколико година касније, када студентски протести буду обновљени.

Следећи велики студентски протести у време Слободана Милошевића одиграли су се 1996. и 1997. године. Повод за студентски протест, који је потом израстао у велики грађански бунт, био је покушај тадашњег режима да не призна пораз на локалним изборима у десетинама градова и општина у Србији, где је опозиција однела победу. Први студентски захтев односио се на формирање независне комисије за утврђивање изборних резултата. Друга два захтева, за оставку ректора и студента проректора БУ, додата су неколико дана након почетка протеста, зато што су ректор Величковић и студент-проректор Ђурђевић на РТС тврдили да иза протеста стоји тек шачица студената (Томић 2015, 195). И у овим протестима видљиви су трагови обојене револуције. Најпре, до демонстрација долази након саопштавања изборних резултата, а убрзо је дошло и до интернационализације целог случаја, арбитраже некадашњег шпанског председника Фелипеа Гонзалеса – и Милошевићевог признавања пораза на локалним изборима у општинама и градовима широм Србије, у форми *lex specialis*. Међутим, ови протести, нарочито када су прерасли у грађанске демонстрације широм Србије, имали су јасан антирежимски ракурс. Ако се има у виду да је уклањање Милошевића са власти од 1992. године био један од циљева САД и моћних европских држава (пре свега Немачке и Велике Британије) – мобилизација у циљу признања победе на локалним изборима идејно шаролике и некомпактне опозиције требало је да ослаби Милошевића (или да протести спонтано доведу до његове смене). У сваком случају, антирежимски карактер ових протеста није споран, као што је уочљив и изостанак социјалних захтева. Некохерентност опозиције дошла је до изражаја само неколико месеци касније, када је у скупштини града Београда Српски покрет обнове прекинуо сарадњу са Демократском странком, након чега је смењен градоначелник Ђинђић, а на његово место изабран Милан Божић, један од потпредседника СПО. Другим речима, повод за демонстрације свакако је био покушај изборне

крађе (Marković 2009, 395–396), али је подршка демонстрантима из иностранства имала форму притиска на режим, мотивисана сасвим другачијим, спољнополитичким разлозима.

Слична форма протеста, као 1996. и 1997., примењена је и после првог круга председничких избора 2000. године, с тим што у првом плану овде нису били студенти, него удружена опозиција. Ток петооктобарског протеста знатно подсећа на оно што се неколико година касније одиграло у Грузији и Украјини: од иконографије снага отпора, до несумњивог прилива новца из иностранства, и других врста подршке, као и пропагандно медијске и економске делатности у циљу свргавања Милошевићевог режима (Ђурковић 2000, 247). Петооктобарске промене укључивале су примену силе, делови некадашњег режима су променили страну, укључујући војску и полицију, али је кључну улогу у свему имао огроман број демонстраната (Antonić 2000, 51). Захтев протеста да се призна победа Војислава Коштунице у првом кругу избора представљала је само матрицу у коју су учесници протеста унели властите мотиве. У том смислу, петооктобарски догађаји имали су елементе *демократске револуције*, јер је након њих дошло до знатног уплива страног капитала и наглашене приватизације, али и геостратешки смисао (након победе ДОС дошло је до смањења војске СР Југославије, уништавања тенкова и топова и слично), као и до „контроле” односа Србије и Русије.

ОБОЈЕНЕ РЕВОЛУЦИЈЕ И ГРАЂАНСКА НЕПОСЛУШНОСТ

За разлику од разумевања обојених револуција као демонстрација које су изазване споља, из геополитичких (геостратешких) разлога, у стручној јавности постоји тенденција да се обојене револуције посматрају као видови грађанске непослушности (Minkina and Kaszuba 2021). Постоје различита разумевања грађанске непослушности, а у новије време у научним круговима најутицајнија су схватања Џона Ролса (*John Rawls*) и Јиргена Хабермаса (*Jürgen Habermas*). Према Ролсу, грађанска непослушност испољава се у „јавном ненасилном, савесном, али закону супротстављеном деловању које по правилу треба да допринесе промени закона или владине политике” (Habermas 1989, 55). Ролс дакле грађанску непослушност изводи из неслагласности

моралног императива и актуелних правних норми. То значи да се сваки закон, почев од највишег правног акта, мери својом сагласношћу са принципима, у Кантовом смислу те речи – дакле са могућношћу универзализације норме (норма која не може да универзално важи увек доводи до тога да су појединци или друштвене групе средство, а не циљ, па је из тог разлога прекидатка за морални закон).

Ролс ограничава право на грађанску непослушност немогућношћу да се спор између права и правичности разреши у постојећим институцијама система. Дакле, грађани могу да прибегну кршењу закона и тако скрену пажњу на изостанак правичних решења, само уколико су претходно исцрпљени сви институционални алати. Такође, Ролс инсистира на ненасилном карактеру грађанских протеста, допуштајући ову форму борбе за правичност само у изузетним условима. Те услове, сматра Ролс, не испуњава ни социјално-економско незадовољство, зато што се захтеви за давањем посебних социјалних субвенција према њему не могу универзализовати. Ролсовом ставу могао би се упутити приговор – да постоје државе у којима нису развијене демократске институције, где судство није лишено утицаја извршне власти, а законодавна власт се налази у рукама одређене херметичке групе људи. Другим речима, Ролсови увиди подразумевају демократски развијена друштва, потврђујући становиште да се из недемократског друштва у демократију не може ући демократским путем.

Хабермас знатно шире посматра грађанску непослушност. Рођена управо из студентских протеста, грађанска непослушност је за Хабермаса израз моралног незадовољства *правом*. Према томе, грађанска непослушност настаје у расцепу између легалности и легитимности (Habermas 1989, 54). Грађански протести израстају из сталног преиспитивања неке легалности, односно они гарантују сталну легитимизацију неке друштвене праксе. У том смислу, и сам однос неког правног поретка према грађанској непослушности представља тест његове зрелости. Када ово каже, Хабермас има у виду управо нетолеранцију према грађанској непослушности, коју су политичари Цимерман и Пингер окарактерисали као „вид ненасилног насиља”, не разумевајући њену дубоку демократску оправданост.

Сада се поставља питање да ли се на студентске протесте, или друге облике демонстрација против режима може гледати

јединствено, из ракурса потребе за друштвеном легитимизацијом легалности. Ролс и Хабермас сагласни су у томе да у корену грађанске непослушности стоје морални императиви, односно универзална начела. То се међутим не може рећи за оне протесте у којима нису јасно артикулисани циљеви, или су ти циљеви парцијални. Са друге стране, поставља се питање легитимитета самих захтева за легитимношћу: свака група људи која протестује може се позвати на легитимност легитимисања закона. Ко у том случају треба да одлучи да ли су испостављени захтеви оправдани: представници режима, или независна интелектуална заједница? И на крају – ако је рационално посредовање легалитета и легитимитета императив, то још не подразумева рационално опхођење актера у спору, режима и грађана који протестују.

У контексту модерне, ови проблеми упућују на потребу успостављања *отвореног друштва* у коме би сви чланови имали могућност да се упознају са истраживањима социјалних научника. Оцењивање правних норми, односно утврђивање њихове легитимности, претпоставља институцију непристрасног просуђивања, са чијим би резултатима морала да буде упозната најшира јавност (Аpel 1987, 25).

Постмодерна дисперзија смисла, међутим, доводи у питање и сама универзална начела. Обојене револуције зато не захтевају рационално утемељење, већ само симулацију неког начела чијем се задовољавању тежи. А када се изгуби принципијелна основа, то упућује на евоцирање „природног стања”: *bellum omnium contra omnes*. Обојене револуције у том су смислу – аргумент силе, која се скрива иза наизглед легитимне побуне – у коју, додуше, барем одређен број демонстраната пројектује своје социјално незадовољство.

Обојене револуције имају, дакле, своју *манифестну форму* – која није ништа друго до симулација грађанских иницијатива, заснованих на неком принципијелном начелу (уочавање неправичности неких легалних одредби у поређењу са морално универзалним законима), и *актуелну форму*, стварни циљ, обарање неког режима у склопу одређених геостратешких интереса. Што су захтеви демонстраната дифузнији и нејаснији, то се мање ради о елементима грађанских протеста, а више о *обојеној револуцији*.

Разуме се, у конкретним друштвеним контекстима тешко је разлучити моралне захтеве од дифузних повода за демонстрације,

и зато, управо у духу отвореног друштва, на начин на који га сагледавају Хабермас и Апел – у смислу критичке комуникационе заједнице – треба сагледавати не само манифестацију протеста, него шири друштвени склоп њиховог одвијања и стратегије деловања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Максимов, Игорь Владимирович. 2020. *Цветная Революция: Социальный процесс или сетевая технология*. Москва: Арктогея.
- Пономарева, Елена Георгиевна. 2012. „Секреты „цветных революций.” *Свободная мысль* (5–6): 38–47.
- Сорокин, Александр Алексеевич. 2014. „Цветная революция» как технология смены политической власти.” *Вестни БДПУ, Палиталогия 2* (1): 14–17.
- Сундиев, Игорь Юрьевич, и Александр Александрович, Смирнов. 2016. *Теория и технологии социальной деструкции (на примере Цветных революций)*. Москва: Русский биографический институт, Институт экономических стратегий.
- Antonić, Slobodan. 2020. „О карактеру 5. oktobra: revolucija, ali kakva?” *U Dvadeset godina 5. oktobra*, ur. Slaviša Orlović i Despot Kovačević, 47–70. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju Hanns Seidel Stiftung.
- Apel, Karl-Oto. 1987. *Transformacija filozofije*. Sarajevo: IGP „Veselin Masleša”.
- Arendt, Hana. 1963. *On Revolution*. London: Faber and Faber.
- Bessinger, Mark R. 2007. “Structure and Example in Modular Political Phenomena: The Diffusion of Bulldozer/Rose/Orange/Tulip Revolutions.” *Perspectives on Politics* 5 (2): 259–276. DOI: 10.1017/S1537592707070776.
- Chamberlin, Paul Thomas. 2014. “The Cold War in the Middle East.” In *The Routledge Handbook of the Cold War*, eds. Artemy M. Kalinovsky, 163–176. London: Craig Daigle.
- Dahrendorf, Ralph. 1990. *Reflections on the Revolution in Europe*. London: Chatto and Windous.
- Divković, Mirko. [1900] 1999. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed.
- Đurić, Mihailo. 1979. *Utopija izmene sveta*. Beograd: Institut društvenih nauka, Prosveta.
- Đurković, Miša. 2020. „Bilans 5. oktobra.” *U Dvadeset godina 5. oktobra*, ur. Slaviša Orlović i Despot Kovačević, 245–260. Beograd: Univerzitet

- u beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju Hanns Seidel Stiftung.
- Filipović, Vladimir. 1984. *Filozofijski riječnik*. Zagreb: NZMH.
- Fleisch, Nicolaus. 1989. *Ziviler Ungehorsam oder gibt es ein Recht auf Widerstand im schwirschen Rec-hisstat?* Grüşch: Verlag Rügger.
- Fridman, Milton. 2012. *Kapitalizam i sloboda*. Beograd: Službeni glasnik.
- Habermas, Jürgen. 1980. *Teorija i praksa*. Beograd: BIGZ.
- Habermas, Jürgen. 1989. „Građanska neposlušnost – test za demokratsku pravnu državu.” *Gledišta*, 10–12.
- Hellinger, Daniel C. 2021. *Comparative Politics of Latin America: Democracy at Last?* New York and London: Routledge.
- Hertz, Luis. 1995. *The Liberal Tradition in America: An Interpretation of American Political Thought Since the Revolution*. New York: New York Press.
- Jakšić, Miomir. 2020. „Studentski protest u Jugoslaviji 1968. godine i uspon ekonomskog neoliberalizma.” *Ekonomске идеје и пракса*, br. 19, <https://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2014/10/1.pdf>
- Kangrga, Milan. 1989. *Etika ili revolucija*. Zagreb: Naprijed.
- Kappeler, Andreas. 2023. *Rusi i Ukrajinici: nejednaka braća*. Beograd: XX vek.
- Klajn, Noami. 2008. *Doktrina šoka*. Zagreb: VBZ.
- Konat, Gregorz. 2009. “Anty polityka Społeczno-ekonomiczna, Czyli Niedobór W Gospodarce.” In *Stracone Szanse? Bilans Transformacji 1989–2009*, eds. Piotr Szumlewicz and Jakub Majmurek, 19–49. Varšava: Difin.
- Kos-Stanišić, Lidija, i Ante Šunjić. 2020. „Razvoj i demokratizacija obavještajne službe u Argentini (1946–2001).” *Međunarodne studije* 20 (1–2): 115–136. DOI: 10.46672/ms.20.1-2.6.
- Kowalewski, Zbigniew Marcin. 2011. “The Strange Death of Solidarnosc.” *International Viewpoint*. December 10, 2011. <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article545>.
- Kowalik, Tadeus. 2012. *From Solidarity to Sellout the Restoration of Capitalism in Poland*. New York, NY: Monthly Review Press.
- Madžar, Ljubomir. 2000. *Politički uzroci siromaštva*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Marković, Mihailo. 2009. *Juriš na nebo*. Beograd: Prosveta.
- Matijašević, Martin, i Darko Todorović. 2024. „Bezbednosne krize kao faktor migracija ka Evropskoj uniji.” *Žurnal za bezbjednost i kriminalistiku* 6 (2): 37–55.

- McFaul, Michael. 2005. "Transitions from Postcommunism." *Journal of Democracy* 16 (3): 5–19.
- Meretz, Stefan, and Simon Sutterlütti. 2023. *Make Capitalism History*. Pennsylvania: State University Press.
- Mesquita, Etnan Bueno. 2010. "Regime Change and Revolutionary Entrepreneurs." *The American Political Science Review* 104 (3): 446–466. DOI: 10.1017/S0003055410000274.
- Minkina, Mirosław, and Malina Kaszuba. 2021. "Color Revolutions as a Threat to the Security of the Russian Federation. AN Analysis of Russian perspective." *Torun International Studies* 1 (14): 77–92. DOI: 10.12775/TIS.2021.006.
- Mitrović, Mirosław. 2017. "Hybrid warfare and asymmetric security threats." *Vojno delo* 5: 333–347. DOI: 10.5937/vojdela1705333M.
- Molnar, Aleksandar. 2001. „Istorijski razvoj građanske neposlušnosti.” *Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* 62 (8): 255–283.
- Parezanović, Marko. 2013a. *Politički prevrat: savremeni pristup*. Beograd: Nova srpska poltička misao.
- Parezanović, Marko. 2013b. „Obojene revolucije u vrtlogu prekomponovanja međunarodnih političkih odnosa.” *Nova srpska poltička misao*. 24. februar 2013. <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/obojene-revolucije-u-vrtlogu-prekomponovanja-medjunarodnih-politickih-odnosa.html?alphabet=l>.
- Parezanović, Marko. 2024. "Color Revolutions as a Mean to cause Changes in International Relations." In *Global Security and International Relations: After the Escalation of the Ukrainian Crisis*, eds. Dušan Proroković, Paolo Sellari and Rich Mifsud, 379–397. Belgrade: Ministry of science, technological development and innovation of the Republic of Serbia.
- Petrović, Gajo. 1986. *Mišljenje revolucije*. Zagreb: Naprijed.
- Petrović, Dragan. 2008. „Geopolitički aspekti savremene Ukrajine.” *Političke studije* (3): 177–188.
- Petrović, Dragan, i Rajko Bukvić. 2020. *Ukrajinska kriza 2013–2019*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Puhovski, Žarko. 1990. *Socijalistička konstrukcija zbilje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Senet, Ričard. 2007. *Kultura novog kapitalizma*. Beograd: Arhipelag.
- Smith, Peter H. 2012. *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Šolte, Jan. 2009. *Globalizacija. Kritički uvod*. Podgorica: CID.

- Šuvaković, Uroš. 2023. „Rat koji je izbio sa tri decenije docnje.” *Časopis za društvena pitanja, kulturu i regionalni razvoj* (1): 14–31. DOI: 10.46630/bs.1.2023.01.
- Švob-Đokić, Nada. 2002. *Tranzicija i nove evropske države*. Zagreb: Barbat.
- Tomić, Đorđe. 2015. „Ulične studije – odsek: Protest! Studentski protesti tokom ‘ere Milošević’.” U *Društvo u pokretu: novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, ur. Đorđe Tomić i Petar Atanacković, 188–237. Beograd: Cenzura.

Ivan Ribac*

Academy for National Security, Belgrade, Republic of Serbia

SOCIAL, DEMOCRATIC AND COLORED REVOLUTIONS

Resume

The analysis of color revolutions in this paper implies two research directions. First, the term “color revolution” itself is analyzed, with a particular focus on the change in the meaning of the term “revolution” – followed by an examination of the semantic structure of the term “democratic revolution”. The second research direction focuses on the peculiarities of color revolutions and their connection with de-sovereignization as a result of global capitalism. Based on this, democratic revolutions in the Visegrad Group countries are analyzed, with a particular focus on Poland, as well as in the Balkans, with special attention given to the comparison of democratic revolutions in Ukraine and Serbia. In this paper, with the help of the previously defined research directions, the following hypotheses are constructed and defended: (1) Color revolutions manifest first in the form of democratic revolutions – in which the political system institutions are called into question; (2) The color revolutions of recent decades primarily had geopolitical goals, as opposed to the preceding period (the end of the previous and the beginning of this century), when they had a transitional peak; (3) Color revolutions cannot be identified with *civil disobedience*, since there is no solid moral principle at their core, but rather a diffuse justification.

Keywords: revolution, democracy, colored revolution, transition, civil disobedience.

* E-mail address: ivandribac@gmail.com; ORCID: /

* Овај рад је примљен 29. маја 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 15. октобра 2025. године.